

Соколёнок

2/2014

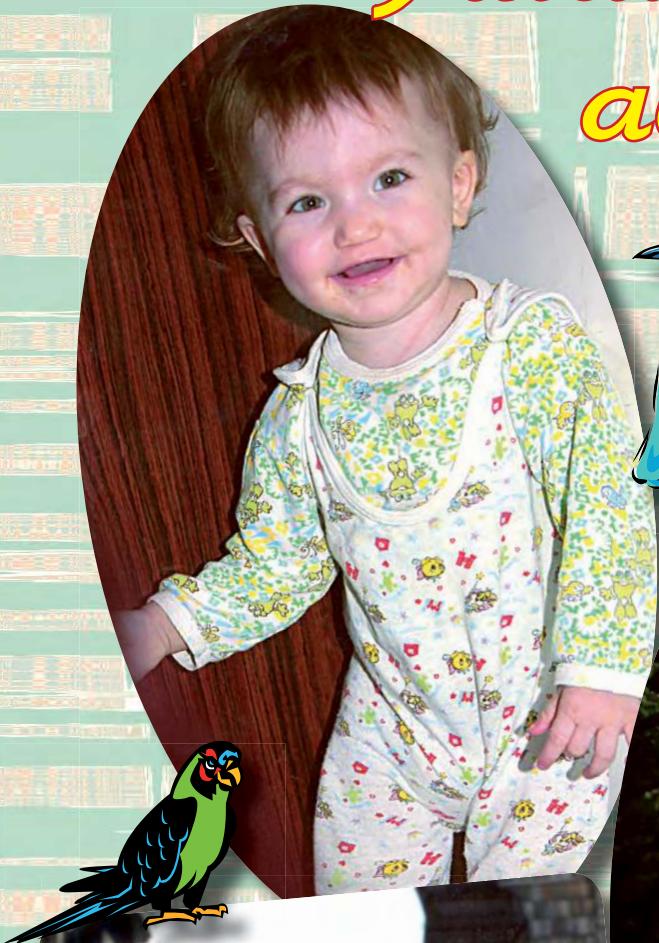
Къарчыгъа

0+

РЕСПУБЛИКАНЫ ЯШЛАР УЧУН ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЖУРНАЛЫ

Аламны авлетлері

Ана Гёңгю Балада! Бала Гёңгю...

Анам

Мени аявлу анам,
Башым сагъа иемен,
Дюньяда бар байлыкъдан
Сени артыкъ сюемен.

Къолларынг исив бере,
Сёзлерингден бал тама.
Аривлюгю анамны
Безендире аламны.

«Чечеклер» деген кружокну
ортакъчысы Гъажимуратова
Зайнап, 7 «а» клас. Кёстек юрт.

Гиччи къызман

Мени анам

Уйню шавласы ана,
Аналардан нюр ява.
Ана-бала шат болса,
Дюнья да шат айлана.

Мен анамны сюемен
Яшавумдан да артыкъ.
Анасыз къалгъян яшны
Насиби бола янтыкъ.

Анам болмаса уйде,
Къарангылыкъ гёрюне.
Аналар болса яхшы
Гъар бир уйню тёронде.

Мустафаева Ильмурият,
Къарабудагъент КСОШ № 5, 7 клас.

Гиччи къызман гъалиде,
Болмайман жувуп поллар.
Шинчеки ёлакъ тийсе,
Нас болуп къала олар.

Болмасам да пол жувуп,
Тазалыкъгъа къарайым!
Анама гюч болмасын,
Нас этмейли турайым!

Марьям Ибрагимова,
2 «б» клас, №3 мактап,
Тёбен Къазаныш.

Школаны башлайман

Мени анам онгарды,
Бабушкам ёлгъа салды.
Гъали муаллимиме
Билим бермеге къалды.

Охуп доктор болурман,
Сав этмеге анамны.
Гелген гюнүмден башлап,
Къолгъа алдым къаламны.

Аминтазаева Румия
3 кл., шк № 5.

Битон

(Болған иш)

Мени агъам абзарында бир уллу ит сакълай эди. О итни аты Алабай. Язбашда Алабай гиччи балалар къозлады. Бирай гетген сонг, о гиччи балалар семирди, базыкъ ичеклер йимик толду, уллу да болду. Бир керен, мен къардашларым булан абзарда ойнайгъанда, мен кюлай бала гъанцыллайгъан тавуш эшитдим. Биз о гъанцыллайгъан тавушгъа багъып чапдыкъ. О гъанцыллайгъан аваз аран бар яндан геле эди, аранны эшиги ачылгъан эди, биз онда бек тамаша болдукъ. Аранны жабарында ташлангъан улланабызыны эсги темир битону бар эди. О темир битонну ичинде гиччи ит бала. Битонну башындан кюлайны арт аякълары саллангъан эди. Ит бала ал аякълары булан гирген темир битонну ичине къысдырылып, чыгъып болмай.

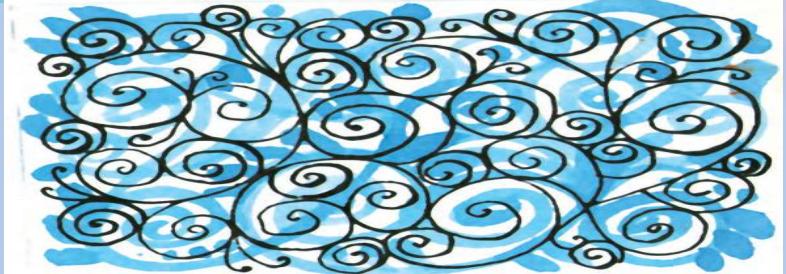

Биз ону арт аякъларындан тартдыкъ, чыгъарма сююп, тек чыгъарып болмадыкъ. Ойлашдыкъ. Не этме герек? Мен улланабызыны артындан чапдым. Улланам гелип бу болгъан ишге тамаша болду. Ону арт аякъларын тартды, о ит бала бираз чыкъды. О заман улланам айтды: «Бар, яшым, аш этеген уйден май алыш гел», — деп. Мен чабып барып, май алыш гелдим. Улланам о майны битонгъа тёкме башлады. Май ичине тёгюлген сонг, улланам ону арт аякъларын тартды. Гъаран балагъыга темир битондан ит бала чыкъды. О бек къоркъгъан эди. Шу тамаша ишден сонг биз гиччи ит балагъа «Битон» деп ат къойдукъ.

Иниев Магъамматали,
4 «в» кл. Каспийск, шк. № 3.

«Хошгелдинг сен, къарлыгъач,
Сана гелдинг, къарлыгъач.
Сана къызыны гёзлери
Сав болдуму, къарлыгъач?»

Къарлыгъачлар гелгенде яшлар шу тақъмакъны айтмаса, къарчлыгъачлар ачувлана.

Март - йылны эртени

Март ай – йылны эртени. Булай деп негъакъ айтылмай. Гюн тиймейген ерде гетип барагъан къышны сувукълугъун сюйсенг де, гюнешни шавлалары тиеген ерде язбаш етишип гелегенни гъис этесен: чоргъалардан тамчылар таммагъа башлай, авлакъларда къарлар ирий. Орманлыкъда тонкътонкъ къушну накъыра «согъагъаны» эшитиле, савусгъанлар чарнай.

Март айда къаргъалар бала ята. Гюн тиеген талаларда язбашны биринчи чечеги – шатман сап-сари болуп гёрюне. Ондан язбашны ийиси геле. Март айны бирдагъы бир белгиси – исси якълагъа гетген къушлар къайтмагъа башлай.

Биринчилей, сыйырткъычлар, сонг турналар геле. Лап артда, жут-жут болуп, тереклерде, телбагъаналарда къарлыгъачлар гёрюне. Исси якълардан къайтгъандокъ, олар оъзлеге уялар тикмеге алгъасай. Гъар къушну оъзюне хас уясы бола.

Тонкътонкъ къушну да, къарлыгъачны да уяларын тенглешдирип къарайыкъ.

Тонкътонкъ къушу уясы

Тонкътонкъ къуш уясын йымышакъ агъачы булангъы тереклени – ёгени, талны, элмени ярывлывларында эте. Уя тикме ер сайлай туруп, ол къартайгъан уллу гертме тереклени ярывлывларын танглай. Ону уясында не саламы, не де отлары болмас. Тонкътонкъ къуш терекни къувушунда бала ята. Балаларын оьсдюрмек учун къушлар бек гаракат эте.

Къушлар балаларына тангдан туруп азыкъ излей чыгъалар, уясына гече къайталар. Тонкътонкъ къушлар тазалыкъны оьтесиз кёп сюелер, уясын таза сакълайлар.

Къарлыгъачны Уясы

Къарлыгъач оьзюню уясын кёбюсю гъалда пурханы да, тамны да бир мююшюнде тиге. Уя тигегенде ол, балчыкъны къайыр булан къатнашдырып, суда йибитип, чюпюрек гесеклер, увакъ-тюек салам, къувукъ къошуп, тындырыкълы ишлей, гиччирек четең йимик эше. Уясыны ичине йымышакъ отлар сала.

Къарлыгъач да балаларына тангдан туруп азыкъ излеме башлай. Чакъны гъалы нечик болса да, къарлыгъач балаларына ем ташывун бёлмей. Амма кёк кёкюревдеп къарлыгъач бек къоркъя. Бир-бири булан түртюшсе де, къарлыгъачлар оьзге къушлар булан ярашып яшайлар.

Редакциядан:

Къарлыгъач уя тикген ожакъны берекети ва девлети арта деп айтгъан бизин ата-бабалар.

...Дагъы да – янгурну алдында
къарлыгъачлар алашадан учагъанны эс этген бизин ата-бабалар.

...Сонг да къарлыгъач ва оьзге къушлар булан байлавлу халкъ сынавларын, белгилерин, айтывларын эшитгенлер, билегенлер бизге де язып гелер деп умут этебиз!

Яха Заурова чыгъаргъан суратлар.

АВУЛҮМ, ЮРТҮМ, ШАГЬЯРЫМ

Къаравул тёбе

Буглен булан Тёбенжюнгүтөй юртланы арасында уллу тёбе бар. Ону айланасында ва сыртбоюнда уйлени оылчевиңдеги ташланы гёрмеге боласан. Булай къарагъанда, шо ташлар биревлер гелтирип салгъанда йимик, шо тёбени къазып къарасанг, онда бир таш сама ёкъ.

— Шо тёбе алъякъда да болгъан, тек онда ташлар болмагъан, — деп хабарлай тёбенжюнгүтөйли тамазалар.

Тамазалардан мен булай хабар эшитдим.

Бырын заманларда бу ара уллу агъачлықълар болгъан. Йыл сайын табиат азизленип, девлер адамлагъа айланма башлагъан, шо заман девлер:

— Биз булай битип къаларбызмы экен дагъы? Нечик де бите бусакъ, эсделикге бир аламат сама къояйыкъ, — деп ойлашып, тёбеге кёп топуракъ ташып, башлап

ону дагъы да бийик этген. Сонг Къылъяр ярагъя, Буглен тавлагъа барып, зор ташлар гелтирип тёбеге салгъанлар.

Тёбедеги ташланы бирисине шо гъакъда язылып да болгъан. Акъсакътемир Къадар шагъарны бузма барагъан ёлунда бу тёбеде токътагъан. Ол буйрукъ берип, язывлары, суратлары бар ташланы хыйлысын сындырып, хум-хуват этдирген. Сонг мунда бекликге къаравулларын да къююп, айлана якъдагъы халкъны есирилкде сакълама суюген. Шо вакътилерден берли халкъ бу тёбеге «Къаравул тёбе» деп ат къойгъян.

Къаравултёбе гъали къырыйындагъы асфальт ёлдан оytеген-барагъанлар токътап ял алагъан бек арив ер. Мунда бек тизив от оысе. Тёбеге минсенг, айланадагъы бир хыйлы юртланы, тавланы, ярланы гёрюп, тазза леззет аласан.

Солтанбек Солтанбеков

21 февраль – ана тиллени гюню

Охувч ярышылар

Дагъыстанны тахшагъары Магъачкъалада ана тилге багъышлангъан республика конкурсу оytгерилди.

Дагъыстан ва къумукъ шаирлени, язывчуланы асарларын яшлар гёнгюндөн охудулар.

Конкурс дагъыстан учителлерини билимлерин камиллешдиреген институтда оytгерилди.

ДИПКПК-ны ректору Ш. Шахов яшланы ва учителлени ана тиллени байрамы булан къутлады. Бу конкурсну уллу маңнасы барны гъакъында айтды.

Булай конкурс гъар йыл 21-февральда оytгериле.

Конкурсну аслу маңнасы – ана тилин, адабиятын терендөн уйренив.

Конкурсда 10-11 класланы охувчулары ортакъчылыкъ этди. Олар Ба-баорт, Къарабудагъент, Къызлар шағыар, Хасавюрт, Каспийск, Буйнакский район, Буйнакск шағыар, Къая-гент район, Къумторкъали райондан гелгенлер.

Охувчулар Дагъыстанны халкъ ша-ири Агъмат Жачаевни, Жаминат Керимована, М.-С. Ягыяевни, Зулайха Атагишиеваны, Къазим Къазимовну, Узлипат Ибрагимована асарларын гёнгюндөн охудулар.

Конкурсда «Къумукъ адабият» номинацияда 15 охувчу ортакъчылыкъ этди.

Охувчулар бек арив гъазирленген эдилер. Барысы да, дегендей, бек таъсирил охудулар.

Бириңчи, әкинчи ерни яңыз биревге берилсе де, яшланы арасында бириңчи ерни 2-3 охувчу яшгъа берилсе де ярайгъан күйде эди.

10-нчу класны охувчуларындан бириңчи ер Къызылорт районну Солтаннаның юртуни бириңчи номерли школасыны охувчусу Акавова Аминат Муратовнагъа берилди. Әкинчи ерге, М.-С. Ягыяевни «Үч гюнеш» деген асарындан гесек охуп, Буйнакск шағыарны 3-нчю номерли школасыны охувчусу Абдурахманова Патимат Хайрутдиновна ес болду.

Үчюнчю ер Къ. Къазимовну «Акъ къарда ала кюлай» деген шиърусун охугъан Халимбекавул школасыны охувчусу Гереева Зугърагъа берилди.

Он бириңчи класны охувчуларындан бириңчи ерге Узлипат Ибрагимована «Детдомдан анагъа кагыз» деген шиърусун охугъан Къакъашураны әкинчи номерли школасыны охувчусу Нурутдинова Гюльмира Уллубиевна ес болду.

Әкинчи ер Къумторкъали районну Шамхалянгыорт школасыны охувчусу Акаева Гюлжан Загыровнагъа берилди.

Үчюнчю ер, Жаминат Керимована «Азиз балам» деген шиърусун охугъан МБОУ-ну 9-нчу номерли школасыны охувчусу Атаева Наида Залимхановнагъа берилди.

Конкурсда ортакъчылыкъ этген охувчуланы къутлайбыз. Охувунда устюнлюклер ёрайбыз.

П. Абдуллаева.

Абузгъа бош акъ бабиши

Поэма-ёммакъ

Бир болгъан, бир болмагъан.
Бир заман бир къарт болгъан,
Къарт десе ле, нарт болгъан,
Къартны неси ле болгъан,
Къызыл песи де болгъан.

Семиз сегиз малы да,

Солакъ-солакъ балы да,

Бавда иши де болгъан.

Абзар толуп уйй жаны,

Бир бабиши де болгъан.

Бабиши бакъ-бакъ болгъан,

Бишлакъдай ал-акъ болгъан.

Къуйрүгъу къат-къат болгъан,
Авузгъа бош зат болгъан.

Эрген гелсе сувлагъа,
Ахнам да къайтмай болгъан.

Эшитгенин, гёргенин
Айтмаса, ятмай болгъан.

Гюнлени бир гюннонде,

Язны ярыкъ гюнюнде,

Жанлагъа уя этме

Агъач тарыкъ гюнюнде,

Ормангъа барма сюоп,

Къызыл песин де гийип,

Артгъа итин де салып,

Артгъа итин де салып,

Деп къарт, тюлкюно ишин
Уйй жанларына сала.
Таллыныл алгъа чыгъып,
Къызыл хораз сёэ ала:

— Тюлкю, бёрю, чагъанлар —
Жан алыш къачалынлар.
Бабиши, къаз сиривлени
Якъ-якъта чарагланлар.

Уййде Атай барда да,
Къапуланы тюелер.

Эп буса, уябызыны
Сувутмагъа соелер.

Тюлкюно гъар-бир сёзю —
Гыиллачыны сёзю эли.
Къышда гюргюрю элтген
Шу тюлкю тап озю эли.

Бизин къыр душманланы
Къастын сындырма герек.
Бусагъат шу тюлкюно
Савлай сыйрима герек.

Тутма герек буланы,
Болгъан чакъы кёп этип,
Къакъма герек тойларда
Терилерин теп этип.

Алгъышламагъа герек,
Атай йиммик сакъланы,
Къапасламагъа герек
Бабишдей сарсанъланы...

Хоразны бу сёзлери
Жанларда якълав таба.
Къызыл песни, юллели
Атайны макътав яба.

Онгарылгъан сонг Атай,
Абзардан бир айланып,
Къапу авузда токътай.

Ажжалгъа талав йимик,
Къарт да гелген етишин.
Уй жанлар да жыйылгъан
Бу къувунну эшигин.

— Гъей, Тюлкю-акъай, Тюлкю-акъай,
Дей тюлкюе къарт Атай, —
Бизге геммейген эдинг,
Нечик чыкъдынг сен булай?

Тюлкю, послу къуйругъун
Бут арасына сугъуп,
Йибиген тавукъ йимик
Сувукъ альш, бу ногъуп,

Айта: — Гъей къарт, гъей жанлар,
Тюлкю-акъай гъеч алдатмас,
Дуллу-дюнья айтса да,
Бир де ялгъан да айтмас.

Бармагъа чыкъылган эдим,
Оъзен артдагъы къолгъа.
Билмей тошшоп къалгъанман
Сизге элтеген ёлгъа.

Билесиз, мени сизге
Заралым тиймейгеннин.
Тюлкю-акъай уй жанланы
Ашама соймейгеннин, —
Деп, ол кюностоне бираз.
— Бас кёрюкню, — деп, къазгъа
Гэз къыса къызыл хораз.

— Тюлкю айтагъан тоз буса,
Биз ону юйберейик.
Тюлкю буса, айтгъыз,
Нечик жаза берейик? —

Чокъмардай юллесине
Аслам тамакю къуюп,
Чакъырлып абзарлагъы
Бары жанларын жыйып:

— Вёргиз, сакъ болтугъуз,
Мунда гъеч ким гелмесин.
Абзарда мен ёкълукъну
Иннал-инсан билмесин, —
Дей ле, абзардан чыгъа.
«Билсе не бола экен?!» — деп,
Акъ бабиши бес талчыга.

Сав гюн гете, къарт гелмей.
Ит де къалмагъан уййде.
Тавукъ, хораз, бабиши, къаз
Туралар ессиз кюйде.

Къоркъа десе къоркъамы,
Эпсиз къоркъалар жанлар:
«Булай къалсакъ, — дей, — бизин
Пасат этер душманлар»...

Жылылышил бары да,
Ойлашылар — не этайик?
— Гелилиз, кварт Атайны
Артындан йиберейин.

— Гелигиз йиберейик,
Амма гечиклирмейик.
— Гыы, сайлайыкъ, ким барсын?
— Ким онтайлы бу иште?
Бираң ойлашындан сонг,
Бакъыланлар акъ бабишиге.

— Юрюме де, учма да,
Юзме де бар гъюнери.
Тийшли буса, сённо
Тизме де бар гъюнери, —

4

Элте де акъ бабиши,
Балааларына пайлай.
«Кеп ерин билгемен», — дей,
Ёлгъа тюшэ Тюлкю-акъай.

Биргинае-бир акъ бабиши
Азвузн кёп ачгъанлыктъдан,
Ичиндеги сырларын
Якъ-якътъя ча чигъанлыктъдан,

Уй жанланы къанлары
Чубуруп агътар эди,
Есини абзар-ую
Бёттёбен багъар эди.

Тек къарт, хантавлугъу ёкъ,
Эпсиз сакъ гиши болгъан.
Душмангъа тузакъ къурмакъ —
Гъар гюнлюк иши болгъан.

Ормангъа да шо ишини
Этип биттеп сонг гетген.
Муна, ол уйде ёкъда
Гелген «къонакълар» не этген:

Къоянны ёлдокъ гёрюп,
Таалгъир ит къарышылагъан...
Бёрю-акъайнды да къолун
Темир къапгъынлар алгъан.

Алов-акъай, бал излei,
Къарай туруп якъ-якъгъа,
Башдантик тюшюп гетген
Бир уллу сув чапчакъгъа.

Бабиши барсын дөп, ишни
Бабиши туваргъанлар.

«Ёлукъянгъа төз жавал
Берме», – дөл буваргъанлар.

– Яманокъ тыңч чы тюптол,
Бу сиз тапшурған иш.
Буса да, тапшурған сонг,
Барыргман, – дей ақъ бабиши.

Жанлар бары харс ура,
Огътар алтыны этелер.
Сонг жыййинны да тозуп,
Къонушуна гетелер.

Танг янты шек бергендокъ,
Къычыра къызыл хораз.
– Ёлгъа тюшмө ярай, – дөл,
Акъ бабиши төртег къаз.

Бабиши алгъасап тура,
Силкине, тюпон чача,
«Къайласан, агъачлыкъ», – дөл,
Ёл бойлап къанат ача.

Лавлай-лавлай гете о,
Бир озенге ете о.
Чомула, юзе түруп
Озенден де оьте о.

Юрой туруп бек тала,
Учкуун хотгъа сала.
Уча, ёргъалаи туруп,
Ормангъа гирип къала.

Яп-яныл, яныл отну
Арасы ала чечек,
Къушлары къувнакъ йырлай,
Орман гёzel ва гёкчек.

Бабиш бата ойлагъа,
Бёрю гете къойлагъа...

Чаба, чайкъала бабиш,
Арый ва тала бабиш.
Къалынлыкълагъа гирип,
Адашып къала бабиш.

«Къарт Атай да табулмай,
Башым да болду кюлкю», –
Деп токътагъандокъ бабиш,
Чыгъып геле бир тюлкю.

– Гъей, бабиш, ойлу бабиш,
Акъ къувдай бойлу бабиш.
Къайдан-къайда барасан,
Бу не къайгъы, бу не иш?!

– Барагъан ерим де ёкъ,
Оъзюм шулай гезеймен.
Агъач алмагъа гетген
Есибизни излэймен.

Къошулуп ит де гетген,
Ол сама къайтып гелмей.

Абзар толгъан уй жанлар
Къоркъул не этерин билмей.
Эпсиз бузукъ болажакъ
Булай буса артыбыз.
Сен сама гёргедингми
Къызыл песли къартыбыз?
– Гёрдном, гъона! – дей Тюлкю,
– Къайда, – деп, бабиш къарай.
– Муна, – деп къаягъып тутуп,
Альш гете Тюлкю-акъай.

Ач болгъан акъ бабишге
Гъар не де бар орманда:
Къылп-къызыл жиелек де,
Гюмелек де бар онда.

Бабиш гёк гюмелекни
Гёрюп ютма иеле.
Бу вакътиде, алгъасап
Чыгъып бир кирпи геле.

— Бинш, бабиш, дай дай бабиш,
Эти семиз май бабиш,
Булай нечик чыкъынсан,
Ёлунг къайыслай, бабиш?

Ёлдашларыны сёзюн
Бабиш талтай да, янча.
Къыр ормандада къыр жангъа
Бары сырларын ача:

— Башгъя зат да этмеймен,
Озюом шулай гезеймен.
Агъяч алмагъя гетген
Есибизни излеймен.

Къошуулуп ит де гетген,
О сама къайтын гелмей.
Абзар толгъан уйй жанлар
Къоркъуп не этерин билмей...

Гёбюп кирпи базалай,
Тар тамагъын тазалай.
— Ульюгюз йыракъдамы,
Елу къайда? — деп сорай.

— Ёкъ, къайдан бола йыракъ, —
Деп башлай бабиш гагъмакъ, —
Тул-тувра бизин уйите
Алып бара шу сокъмакъ...

Гёресен, ол тас болгъан,
Излесем де табулмай.
Сен гёргенге ошайсан,
Айтмасанг бир де болмай!»

— Бабиш, менден пайда ёкъ,
Сен аста гетсент къолай.
Кантынги Бёрю-акъайдан
Ариде этсент къолай.
Есигизни тюсон де
Гёргеменмен, песин де,
Эшитмегенмен, гъатта
Бу орманда сесин де.
Бар дейсен талгъир ити,
Тогъуз тувралгъир эти.
Нагагъ гелсе бутарлар.
Тез бол, бабиш, гет, бабиш,
Олар мени тутарлар!

Есини гъакъындан
Башлай о сорамагъа:

– Къып-къызыл песи булан,
Чокъмар юллеси булан,
Артында талгъыр ити,
Балтасы неси булан
Бир къартны излей эдим.
Бёрю-акъай, гёрген бусанг,
Айтмагъынг гёзлөй эдим?!

– Дёрт къойгъя дёртнио къюшса,
Билемен, сегиз бола.
Сизин якъыда шо къойлар
Айрокъда семиз бола.

Айтсанана, арив бабиш,
Къарт сизин негиз бола?

– Вагъ, бёрю, билмей эдим,
Сенде шулай ой барны.
Нечик билдинг хари сен
Бизде сегиз къой барны?..

Бёрю пыса иннемей,
Бабишге гёнгю кюлэй.

Ичинден оyz-оъзюне:
«Илгъянгъя герти алдыым», – дей.

Сонг о бабишге бағъа,
– Тюзюнайтсам, – дей – сагъа,
Сизин къойлар тюшпомде
Гёринген эди магъа.

Бабиш айта: «Къарт бизин
Есизиз, уллу бавчу.
Абзарны, уй жанланы
Душманлардан сакълавчу.

Кирпини гёңтүү кюлөй,
О бабишге булаї дей:

— Тегенек тон гийсем де,
Ёлунгтесип гелсем де,
Сырларынгны билсем де,
Намарт болма соймеймөн,
Ва насыгат сёйлейтмен:

Сен барагъан бутар ёл,
Ачгөз жанлар кёп бар ёл,
Сакъ бол, сабур горек бол,
Вёре, сырлынгны ачма,
Вёре, авузгъа бек бол.

Сырынг ичингде турса –
Рагъат болур кююгоз.
Сырынгны душман билсе –
Пасат болур ульгоз, –

Деп, кирни ёл гёрсете,
Бабишпе савбол эте.
Тек бу сёзлер бабишни,
Бир къулагъындан гирип,
Биринден чыгъып гете.

Чайкъала, лавлай туруп,
Акъ бабиш тошё ёлгъа.
Бара-бара бабишге
Бир гёк къоян ёлугъа.

— Гьеў, бабиш, бакъ-бакъ бабиш,
Сюйкюмлю сют акъ бабиш,
Булаї къайда барасан?
Токъта, бери бакъ бабиш! –
Деп сорагъандокъ къоян,
Бабиш бары да иши
Бутъар да эте аян:

Юргинг чеч, дергинг айт,
Тоз ёллагъа салайым!

Бабиш бёрөгө багъа,
Гёзюндөн гёзъяш агъа.

Артда да, бабиши тюпден
Уңстте чыкъмаса болмай.

Отёбе башшы мине,
Сонг къяллынлыкъяа къарай.
Къараса, о да болгъан
Юхлайтъян Аюв-акъай.

— Гёзел агъачлыкъланы
Гөрмекли уллун нарты,
Аюв-акъай, болмаймы
Юхунгну алды-арты. —

Дей де, ону уята.
Болгъан ишни бутъар да
Тёкмей-чачмайлы айта.
Аюв тынглап сёзюне,
Астаракъ обз-ользюне:

«Бек арив таныш этдинг
Унгюзни гъальна,
Барып чомма яражакъ,
Еситизни балына», —

Дей де, юхлама ята.
— Мундан да пайды ёкъ, — деп
Бабиши ёлун узата.

Юрий де юрой, языкъ,
Ёкъ бутъар сув, я азыкъ.
Эбинден гелмес йимник
Бойнундагы «борч» базыкъ.

«Вай адаршай магъа», — деп,
Башын бабиши де чайкъай,
— Алгъасагъан онгмас, — деп,
Чыгъып геле Бёрю-акъай.

— Бабиши, авурунг алайым,
Сенден къурбан болайым.

— Барагъан ерим де ёкъ,
Оъзном шулай гезеймен.
Агъач алмашъа гетен
Есибизни излеймен.

Къошулуп ит де гетген,
Ол сама къайтып гелмей.
Абзар толгъан уй жанлар
Къоркъул не этерин билмей...

Тынглап муну сёзюне,
Гёк къоян оъз-оъзюне:
«Олай буса, бизин иш
Болмагъан экен яман,
Пастанланы гемириме
Дюр экен арив заман», —

Деп, лагъы да бабишге:
— Уйонг къайдалыр? — депен.
Авузгъа бош акъ бабиш
Ону да айтып берген.

— Есингни гёргедим, — деп,
Къоян отлагъа бата.
Акъ бабиш ле оъзиюно
Ёлун алгъа узата.

Юрюй-юрюй, акъ бабиш
Бир къальнгъа етише.
Пар урагъан «паровоз»
Аваzlаны эшиге.

— Агъачлыкъда паровоз!
Бу не бек ажайыш иш?
Гёрмей къойман шону, — деп
Излеме баштай бабиш.

Ари къарай — табулмай,
Бери къарай — табулмай,

Гёйнурчюн Атаева Уллананы ойлары

Баламны баласы, сен тувгъянлы бир-эки ай тюгюл болмай. Сен гелген дюньяда яхшылыкъ булан яманлыкъны, герти булан ялгъанны, парахатлыкъ булан давну арасында ябушув юрюле. Гъайранлыкъны ва гёзелликни дюньясы бугюн рагъатсыз ва боранлы. Сагъа да, балам, яшав ёлну оytмеге тюшежек. О ёл узакъ, къуванчлы ва насили болсун.

Баламны баласы, сен бу дюньягъа таза юрекли гелгенсен. Гъар заманда да сагъа шолай болмагъа Аллагъ насили этсин. Тенгириим сени йыртгъыч, намарт, пис гъайван, сюйкелеген жиргенч жан этмей, адам этип яратгъан, сен де адамлыгъынгъны тас этмей яшамагъа къаарарсан, балам. Баламны баласы, сен гъали бир зат да билмейсен, бир затны да англамайсан.

Сагъа энниден сонг нечакъы билмеге, англатмагъа тарыкъ болажакъ. Сен оъзюнгню ярыкъ гёзлеринг буланмагъа багъып къарайсан. Мен буса, яшавда сени не къаравуллай, сени яшавунг нечик оътер экен деген ойлагъа батаман.

Баламны баласы, сени авазынг магъа гъайран дюньягъа чакъырагъан тавуш йимик чалына. Эгер бугюн магъа лап да сыйлы, лап да аявлу зат къайда сакълана десе: «Муна, бешикде!» – деп айтар эдим. Ол – сенсен, мени аявлу балам!

Мен сагъа дюньяны гёрмеге гёзлерими ни, яшавунгну къурмагъа къолларымны, сююнню сезмеге юрегимни берер эдим. Яшав сагъа не берер экен?

О сени нечик къаршылар экен?

Аявлу балам, сенден къуванып, юргим сююнчден толгъан гъалда сени бешигингни чайкъай туруп, оъзюнню насибимден къоркъуп гетемен.

Айланадагъы минглер булангъы улланаланы арасында магъа тийген насили

пайым учун Тенгирииме шюкюрлюк эте къаламан. Сагъа да, балам, яхшылы гъынг оър болмакъны, юрегинг чомарт болмакъны ёрайман. Яхши ёл, балам, яхши ёл!

Баламыг баласына

Мени яшым ай йимик,
Язбаш айда май йимик,
Сютге тойгъан тай йимик,
Емиши кёп яй йимик,
Чарчымлыгъы чар йимик,
Айланышы шар йимик,
Яякълары нар йимик,
Оъзю буса къар йимик,
Атайына яр йимик.

Адиль Байтемиров.

Ганибал Азизов

ГъАРАКАТАЛЫ ЯШЛАР

Яшланы анасы уюне геле ва яшларына сорай:

— Гыы, айтыгъыз гъали, тюш ашдан сонг бугюн не этдигиз?

Яшланы инг уллусу, огъар етти йыл бола:

— Мен савут-сабаны жувдум, — дей.

Яшланы, беш йыл болагъан къызъяш, ортанчысы:

— Мен амайыма кёмек этдим. Мен пинжанланы да, налбекилени де тахчагъа тизип сала тура эдим..., — деп, токътап къала.

Инг де гиччи, уйй йыл болагъан генжеси, бир зат да айтмай пысып токътагъан.

— Сен бир зат да этмедиңми дагъы, ёнкюшом, — деп огъар да, суюкюмлю күйде анасы сорай.

— Этдим, мама! Мен кухняда сынгъан пинжанны жабаргъа яйылгъан гесеклерин, сибиртки булан сибирип, гъакеннезге алыш, чёп чөлекке ташладым, — дей ол да.

— Гъуя, ону ким сындыры?

— Мен къызашыма кёмек этмеге суюген эдим, — деп ёнкюш мунгайып токътай.

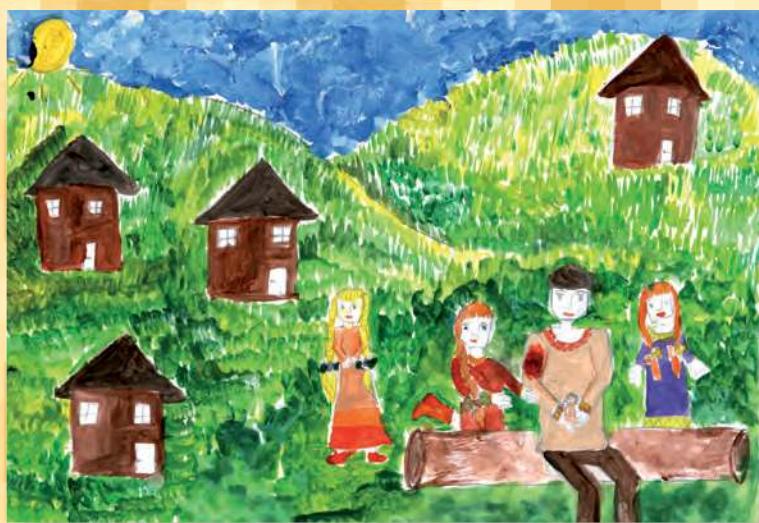
Магъамматов М-Али, Гимназия №1

Айгумова Амина

Рамазанова Мадина

21

Давдиева А.

Тили сакъланмаса, халкъ да яшамас

«Къарчыгъя» журналны гъакъында халкъарада хабар чыкъса, нече де арив безендирилген, къужурлу журналыбыз бар деп иштагъланагъанлагъа мен де кёп керенлер шагъат болгъанман. Гертиден де, бир де къопдурув тюгюл, къурчакъ йимик безендирилгенден къайры да, ону ичинде яшлар, уллулар учун да нечакъы пайдалы насыгъатлар, дюнья малына тиеген айтывларыбыз, аталар сёзлери, белгили шаирлеребиз, язывчуларыбызыны, тарихчилеребизни, маданиятчыларыбызыны гъакъында берилген маълуматлар гёrmекли ерни тута.

Журналны къолунга алгъанда, юринг шекер гемире, ондагъы гиччи юлдузлар йимик лансыллайгъан яшланы яратывчулугъуна, суратларына, оланы сююнчюне, къуванчына къарап, оъзюнг де илгъам аласан, яшлыгъынгны дюнъасына да чомуласан. Сонг ойлашаман, яшлар, муаллимлер, муна чы сизге ана тилигизни уйренмеге, ондан дарслар юрютмеге кёп уллу кёмек этеген журнал. Дагъы сизге не герек?

Озокъда, журнал оъзлюгүндөн болуп къалмай. Ону шо оър даражагъа чыгъарма гъайын этегенлер де, яшланы гъалынгүнүн, дюнъасын англайгъанлар да болма тарыкъ чы. Айтагъаным, «Къарчыгъя» журналны редактору, Дагъыстанны халкъ шаири Шейит-Ханум Алишева ва экинчи редактору Патимат Абдуллаева яшланы назик юреклерине таъсир этсин, къужурлу болсун деп нече тюрлю ёлланы излеп, янгылыкълар таба. Гъатта огъар язылагъанланы, ону булан къатнайгъанланы иштагъландырмакъ учун да гъар тюрлю чараптар оътгерелер. Айтагъаным, бир аз алда оланы къасты булан Магъачкъаладагъы бир нече ва шагъаргъа ювукъда ерлешген – Таргъу, Агъачавул, Къоркъымаскъала ва оъзге школаланы охувчулары, муаллимлери, гёrmекли маданият, жамият чалышывчулар, шаирлер, язывчулар булан Дагъыстанны язывчуларыны союзундагъы Р.Гъамзатовну музейинде, ана тилге ва журналны чыгъагъан кююне багъышлангъан бек пайдалы ёлугъув болду. Шо ёлугъувну Дагъыстанны язывчуларыны союзуну председатели Магъаммат Агъматов гиришив сёз булан ачды. Ол оъзюню агъамиятлы сёйлевүнде булай эсгерди:

– Бираз алда Москвада язывчулар, шаирлер булан Россияны Президенти В. Путинни ёлугъуву болду. Шонда адабиятгъа байлавлу кёп масъалалар арагъа

чыкъды. Шо жыйында гелеген 2015-нчи йыл – Адабиятны йылы болажакъ деп къарап къабул этилинди. Мен буланы эсгерегенимни маънасы шулай: биз огъар байлавлу программалар къуруп, милли адабиятгъа, газетлеге, журналлагъа, таржума этилинеген асарлагъа тергев болма герек. Бизин ана тиллеребизни биз гъайын этмесек, оланы бирев де сакъламажакъ. Тили сакъланмаса, халкъ да яшамажакъ. Халкъ яшамаса, милли адабият да, тил де сакъланмажакъ ачыкъ. Шону учун да, сизин рагъмулу якълавугъуз, янашывугъуз болмаса, бизге шо масъаланы яшавгъа чыгъарма бажарылмажакъ. Ана тилни оъсдюрмек, ону узатмакъ учун «Къарчыгъя» журналны башын тутгъанлар бек гъайын этегенни гёрюп турабыз. «Къарчыгъагъя» язылгъанланы санаву бу йыл артгъан, 3 мингге етише. Сизге журнал ва бизин булан аралыкъ тутмакъны ёрайман.

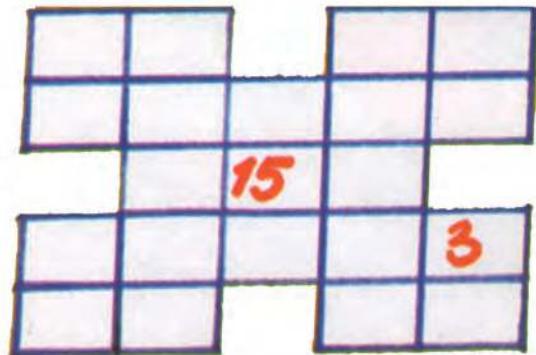
Ону сёйлевүнден сонг, «Къарчыгъаны» редактору Шейит-Ханум Алишева гъар йыл журналгъа жаны авруп язылагъанлагъа грамоталар тапшурду ва йылгъа журналгъа подписка этип къутлады. Шейит-Ханум халкъны къисматына, адабиятына, маданиятына рагъатсызланагъан къайда да, не ерге де етишип, гъар тюрлю агъвалатларда ортакъчылыкъ этеген жамият чалышычу Разия Исаевна Жанболатовагъа бара-калла билдирип Дагъыстанны язывчуларыны союзуну ва къумукъ секциясыны атындан грамота берди, оъзлени янындан бир йылгъа журналгъа яздыргъанны да эсгерди. Ол айтгъан кюиде, Разия Исаевна журналгъа янгыз оъзю язылыш къалмай, огъар доскъардашын, танышбилишин де къуршай.

Сонг дагъы да ана тилни, адабиятны оъсювүнде уллу къошум этегени ва гъар йыл коллектив язылагъаны учун «Ёлдаш» газет де грамота булан савгъатланды. Шо гюн Шейит-Ханум Алишева «Къарчыгъя» журналгъа къуршалып, огъар кёмек къолун узатгъанлагъа да разилигин билдирип, грамоталар тапшурду. Ахырында буса гъар ерден гелген охувчу яшлар шаирлеребизни шиърларын бириндөн бири алыш, чебер кюиде охуп, жыйылгъанланы бек ругъландырдылар. Булай мердешленген ёлугъув энниден сонг да Дагъыстанны районларыны школаларында къуршап, уллу байрам йимик оътгерилежек.

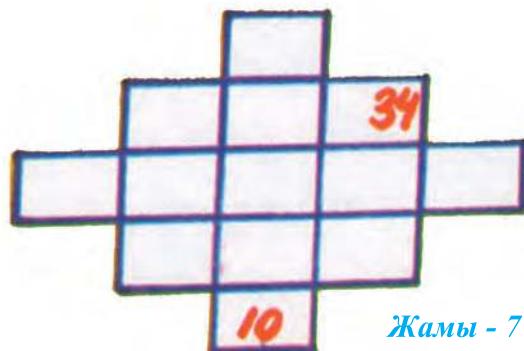
Паху Гъайбуллаева.

Ахтар. Изле. Тап

Суратда бир- бирине ошаалыларын тап.

Жамы - 60
Ойрден тюпге, солдан онгъя, миюш-
лерден миюшлелеге.

Жамы - 77

Тизген Залимхан Салахбеков Ойркъазаныш.

ЯШЫЛ ЗАПТЕР

Жулаа

Бир яда эки йыллыкъ оысюмлюк гысапланагъан, эрте язбашда бахчаларда, бав ягъаларда, авлакъларда, агъач ягъаларда, дым ерлерде оысеген жулаа халта оысюмлюкю ким де таныйдыр.

Жулаада санонин, алкоид, витамин С, Е, каротин, балавузлар ва башгъа химический элементлер болмакълыкъ ону бир нече аврувлагъа дарман болмагъына себепли. Муну, аслу гъалда, къаркъарадан къян гетивню токътатмакъ учун да, витаминлер этишмейгенликден авруса да къоллайлар, ёткюреген ва сюеклери авруйгъанлар жулааны къайнатгъандагы сувун ичсе, пайдалы.

Жулааны суву булан авруйгъан гёзлени чаялар. Юрги авруйгъанлар да, ич къурсагъы тешилген адамлар да жулааны ашаса, яхши бола. Гюнчыгъыш уълкелерде жулааны ашкъазанда ва ичеклерде болагъан аврувланы сав этив учун да къоллай. Янгы жыйылгъан жулаа бавуру, буйреклери авруйгъанлагъа таклиф этиле.

Къурсакъ аврувну токътатмакъ учун 1 аш къашыкъ жулаа отну 1 стакан къайнар сувгъа къошуп, ахшамдан эртен болгъунча башы ябукъ асада сакълап, сюзюп, гъар ичегенде ярты стаканны гюнде 4 керен ичме тарыкъ.

Тюрлю-тюрлю кюиде бувунлары авруйгъанлар да жулааны къашыгъын 1 стакан къайнар сувгъа салып, 4 сагъат чырмал къюоп, сонг

сюзюп, гюнде 4 керен, ашагъынча алдын гъар ичегенде стакан чакъыны ичмеге герек. Жулааны 15-30 сантиметр гелеген тереги болгъанда, язбашда салат, чуду, күрзе этип ашайлар.

Ханц оччам

Ханц оччам не ерде де оысеген оысюмлюк. Ханц оччамны бары да халкъ ашгъа къоллай.

Терегини бийиклиги 60-70 сантиметр бола. Ханц оччамны язбашда да, гюзде де чача. Ону терегин къурутуп помидор, къапуста, хыяр тузлайгъанда къоллай. Къуругъан терегин ханцъга салса, ханцны татыву айрокъда татывлу бола. Шо саялы болма ярай огъар ханц оччам деп айтылагъаны. Ханц оччамны урлугъу адамны ичеклеринде жыйылгъан елни тайдыра. Бу оччамны саптакъларында, терегинде кёп витаминлер бар: – витамин А ва витамин С. Ханц оччамны гъар тюрлю салатлагъа да къоша.

СИЗ БИЛЕМІСИЗ?

Кең неге гёкдюр?

Биз яшайғын алам гёк. Биз тыныш алагын гъава да гёк. Устьюбүздеги кёк де гёк. Неге олай экен?

Кёкнүү гёк тюсге бояйғын зат – ярыкъ, гюнню ярыгъы.

Гюнню шавласы бизге акъ болуп гёрюне. Гюнню шавласында 7 тюрлю тюс бар. Биз оланы гъарисин айры гёрмейбиз. Олар барысы да бирге къошуулуп – бир акъ ярыкъ бола. Бизге етгенче шавла космосдан оьте. Сонг гъава бошлугъундан оьте. Шавла ёлу – къыйын ёл. Ёлунда ол гъар тюрлю газлагъа, гиччи буз гесеклеге, къалын чангъа уруна. Шо пуршавлукълар шавланы ёлун къыркъа. Къызыл, сари тюслер шо пуршавлукълардан тюсюн тас этмей оьте. Тек яшыл, гёк тюслер шо пуршавлардан оytюп болмай. Бу тюслер бизге етгенче кёп айланалар. Алимлер айтагын күйде шавла чачыла. Айрокъда гёк, мелевше тюслер.

Шо саялы да кёк бизге гём-гёк болуп гёрюне. Устьевюне, кёкнүү булат да япса, кёк къарадын болуп къала. Неге тюгюл, булат булан кёкге сув тамчылар жыйыла. Шо заман шавла янгыз гёк тюсюн тас этмей, къызыл, сари тюслери буса чачыла. Шо саялы да кёкнүү тюсю къалмай, кёк тюссюз болуп къала.

Гёчюрген П.Абдуллаева.

Соколёнок

2/2014

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Худ. редактор З.Даганов
Тех.редактор Т. Лузина
Художник А. Джабраилова
Обложка номера А. Качаев

Учредитель
Правительство Республики Дагестан

Сдано в набор 20.02.2014 г.
Подписано в печать 17.04.2014 г.
Уч.изд.л. 3,35.
Ус. печ.л. 2,79.
Формат 60x84 1/8
Тираж 2154 экз.
Заказ № 117

Журнал зарегистрирован федеральной службой по
надзору в сфере связи и массовых коммуникаций.
Регистр. номер ПИ№ТУ5-0020
от 21 мая 2009 г.

Издается с января 1980 г.

ГУП Республикаанская газетно -
журнальная типография
г.Махачкала, пр.Петра I, 61.

Главный редактор
М. Ахмедов

Государственное бюджетное учреждение
Республики Дагестан Редакция республиканских
журналов «Соколенок» и «Литературный Дагестан»
367025,г. Махачкала, ул. Даниялова,55.

Редколлегия:
Ш.Алишева (ред. выпуска)
П.Абдуллаева
А.Абдуллатипов
С.Алиев
Т.Зургалова (отв. секретарь)

Кумыкский язык.
Индекс: на год - 63339, на полугодие - 73904.

